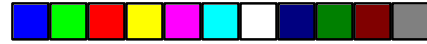

Henning Olsen

Det mindst ringe spørgeskema?

Artiklens tema er strategier for konstruktion af spørgeskemaer ved gennemførelse af samfundsvidenskabelige surveyundersøgelser. Strategierne baseres på analyseresultater fra et grundforskningsprojekt om sprogforståelse og hukommelse som kilder til måleproblemer i samfundsvidenskabelige surveyundersøgelser¹.

Surveymetoden - stikprøve baserede spørgeskema undersøgelser - er et forskningsværktøj, der anvendes på mange samfundsmæssige områder i og uden for det videnskabelige samfund. I det videnskabelige samfund er navnlig sociologer og politologer brugere af metoden. Surveymetoden bruges fx ved gennemførelse af undersøgelser af danskeres levevilkår og af politiske og andre organisatoriske aktiviteter. Metoden anvendes også ved afdækning af danskernes politiske og andre holdninger [se fx: Olsen, 1995].

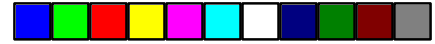
I surveyundersøgelser er respondenterne medie for tilvirkning af empiri. Tilvirkningen kræver, at respondenterne løser *semantisk-kognitive opgaver*. De stimuli, som respondenterne udsættes for, er sproglige. Indoptagelse af sproglige stimuli forudsætter allerede konstruerede - *tilegnede* - informationer. En yderligere forudsætning for tilvirkning af empiri er *forståelse* af spørgsmål. Forståelse er en betingelse for, at respondenterne kan rekonstruere - *genskabe* - af surveyforskerens ønskede informationer. Når informationer er genskabt, afgiver respondenterne svar. Spørgsmålsforståelse og genskabelse af informationer er respondenterens semantisk-kognitive opgaver. Løsningen af disse opgaver kan bewirke måleproblemer, dvs. gyldigheds- og/eller pålidelighedsproblemer (vedr. definitioner af artiklens vigtigste begreber, se: *bilag I*).

Med afsæt i begreber fra lingvistik og kognitionsteori, ved laboratorieinterview med 32 informanter og ved gennemførelse af et *split sample*-eksperiment omfattende omtrent 2.000 voksne danskere er der opnået ny erkendelse om måder, hvorpå danske respondenter løser semantisk-kognitive opgaver (om projektets metodologiske tilgange, se: *bilag II*). Respondenteres korttidshukommelse (*working memory*) synes ikke

at være en markant kilde til måleproblemer. Dog peger projektet på måleproblemer knyttet til brug af svarkort samt besvarelse af lange spørgsmål (30 ord og derover).

Derimod er danske respondenteres spørgsmålsforståelse og genskabelse af informationer markante kilder til mangelfulde målinger: Mange enkeltord forstås ikke på samme måde af forskellige respondenter. Ord har *semantiske felter* af forskellig vidde [begrebet *semantisk felt* hidrører fra: Luria, 1984]. Nogle gange er det semantiske felt (enkeltords betydningsvidde) snævert, andre gange bredere. Ords semantiske felter kan rangordnes, så det afspejles, om et ords semantiske felt er større end et andet ords - uden at ords semantiske felter og relationen mellem dem i øvrigt kan måles kvantitativt. Rangordning af ord, der ofte anvendes i danske survey-spørgsmål, viser, at ord med omfangsrige semantiske felter (fx *demokrati*, *erhvervsuddannelse*, *koncert*, *ligestilling*, *motion*, *politik* og *ven*) fører til større måleproblemer end ord med små semantiske felter (fx *farve-tv*, *opvaskemaskine*, *tandlæge*, *telefon* og *video-afspiller*).

Ligesom ord har betydningsvidde, gælder det også de spørgsmål, hvori ordene indgår. Danske respondenter forstår almindeligvis spørgsmål med samme fysiske skikkelse på forskellig måde. Spørgsmål har større eller mindre kerner af invariabel betydning, men forskellige betydningsudfald desuagtet. Det er ikke surveyforskeren, men respondenterne, der i sidste instans skaber spørgsmålets betydning. På grundlag af spørgsmålets ordlyd, af konteksten og ved fortolkning udfylder respondenterne *tomme pladser* [begrebet *tom plads* hidrører bl.a. fra: Mikkelsen og Steffensen, 1992; Mikkelsen, 1989, Mikkelsen & Steffensen, 1987]. En tom plads er en for respondenterne udtrykt, ubestemt

relation mellem to eller flere spørgsmålelementer. Ubestemtheden skaber spillerum for respondentens *reception* af spørgsmålet. Tomme pladser findes navnlig sådanne steder i et spørgsmål, hvor respondenter oplever semantiske sammenstød, uforenelighed eller manglende konsistens spørgsmålelementer imellem.

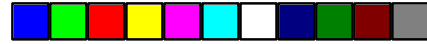
Kun få surveysspørgsmål har ingen tomme pladser, fx „Hvilket år er De født?“. De 32 laboratorieinterview peger på, at reception fremkalder to eller flere forståelsesudfald i næsten alle tilfælde. Nogle spørgsmål har dog kun få tomme pladser (maksimalt tre forskellige forståelsesudfald), fx: „Hvor længe har De alt i alt levet i parforhold?“. Faktisk reception overskrider ofte tre forståelsesudfald, idet adskillige spørgsmål har mange tomme pladser, fx: „Hvor mange gange har De inden for det sidste år været til koncert?“ og „Hvordan vurderer De i almindelighed Deres muligheder for at påvirke sundhedsvæsenets behandling af Dem selv eller Deres nære pårørende?“. Endelig er der en mindre gruppe af spørgsmål med usædvanlig mange tomme pladser, fx: „Er De i det store og hele tilfreds, nogenlunde tilfreds, ikke særlig tilfreds eller utilfreds med den måde demokratiet fungerer på i Danmark?“. Virkningen af receptionel mangfoldighed er, at de svar, respondenter afgiver, sjældent alene afspejler reelt eksisterende faktualiteter eller holdninger, men også forskelle i spørgsmålsforståelse.

Med hensyn til respondenter genskabelse af informationer besvares faktisk-episodiske spørgsmål, der sigter mod afdækning af hændelser i tid og rum, ofte ved aktivering af irrelevant generel *semantisk hukommelse* overskridende det tidsligt/rumligt specifikke. Fx besvares et spørgsmål om antal tandlægebesøg inden for det sidste år ofte uden rekonstruktion af det fakti-

ske antal besøg, men ved henvisning til, at respondenter normalt indkaldes til undersøgelse to gange om året (generel semantisk hukommelsessubstitution). I andre tilfælde besvares faktisk-episodiske spørgsmål ved aktivering af relevant *episodisk hukommelse*, men udløser simpel forglemmelse. Endvidere baseres besvarelse af holdningsspørgsmål sjældent på genskabelse af allerede på forhånd tilegnede informationer. Besvarelser af den type er ikke parainformative, men *ad hoc*-informativ (dvs. ikke-genskabelse af semantisk information ved besvarelse af semantiske spørgsmål; se: bilag I).

Dertil kommer, at især faktisk-episodiske spørgsmål og holdningsspørgsmål fremkalder *kognitiv magelighed*, der beror på, at respondenter praktiserer behage-strategier (*satisficing*-strategier), som sigter mod at tilfredsstille intervieweren med „passende“, men til gengæld „omkostningsfrie“ svar. Ved kognitiv magelighed forstås, at respondenter afgiver tilfældige informationer af typen „gæt“, „skud i tågen“ eller „slag på tasken“. Endelig virker spørgsmålsforståelse sammen med genskabelse og udløser negative *konteksteffekter* med måleproblemer til følge. Sådanne effek-

ter forekommer, fordi konteksten fungerer som en *mental ramme*, som respondenter gør brug af [se tilsvarende fx hos: Fienberg & Tanur, 1989]. Projektet godtgør, at mangelfulde målinger grundet konteksteffekter er et betydeligt problem i danske surveyundersøgelser. Risikoen for semantisk-kognitiv overførsel fra forudgående spørgsmål og besvarelser forekommer især, når spørgsmål findes i tematisk-sammenhængende spørgeforløb. Det er derfor ikke sikkert, at tematisk beslægtede spørgsmål skal placeres sammesteds i et spørgekema.

Projektets *split sample*-fase peger på, at målinger som hovedregel er mangelfulde i danske surveyundersøgelser. Moderate spørgsmålsændringer - substitution af enkeltord, grammatisk-semantiske ændringer af spørgsmål, tilføjelse af sproglige vink (*probes*), ændringer af svar kategorier eller kontekstuelle ændringer - bevirker i næsten alle tilfælde statistisk signifikant ændrede svar og svarfordelinger. Signifikant ændrede svar kan være generelle svarændringer, dvs. ændringer af marginalfordelinger, eller svarændringer i undergrupper, fx med hensyn til køn, alder eller erhvervs mæssig stilling. Dertil kommer, at respondenter sprogsensitivitet ikke kun påvirker svar på enkeltspørgsmål (marginalfordelinger), men tillige sammenhænge mellem to eller flere marginalfordelinger. I grundforskningen benævnes dette fænomen *ikke-formresistente korrelationer*.

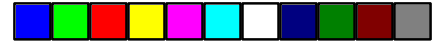
Respondenter løsning af semantisk-kognitive opgaver udløser således betydelige empiriske måleproblemer og peger på *survey metodens markante skrøbelighed* som projektets mest basale opdagelse. Samspillet mellem moderate ændringer af spørgsmål og kontekster på den ene side og danske respondenter spørgsmåls- og kontekstsensitivitet på

den anden side er så altomfattende og kompleks, at målinger i surveyundersøgelser kun undtagelsesvis kan hævdes *ikke* at være mangelfulde. Navnlig målinger af holdninger og af episodiske faktualiteter i tid og rum udløser markante måleproblemer.

Fra dekonstruktion til konstruktion

Med den hyppige samfundsvidenskabelige anvendelse af survey metoden i mente har påvisningen af metodens skrøbelighed et *dekonstruktionsperspektiv*: Hvorfor overhovedet - som det ofte sker - anvende survey metoden i sociologisk, politologisk og anden samfundsvidenskabelig forskning, når den er så skrøbelig? Projektet har imidlertid også et *konstruktionsperspektiv*, da de gennemførte analyser, der summarisk er redegjort for ovenfor, muliggør udvikling af *nye metodestrategier* for udarbejdelse af spørgeskemaer. Forventeligt vil strategiernes implementering yde væsentlige bidrag til reduktion af survey metodens skrøbelighed. Idet strategierne tager skrøbeligheden ad notam, men samtidig gør gældende, at den ikke er et metoden immanent grundvilkår, peger strategierne på semantisk og kognitivt aflastende procedurer.

De aflastende procedurer er udviklet på grundlag af laboratorieinterview (se herom: *bilag II*). Sådanne interview er i sig selv *én strategi til reduktion af måleproblemer* i surveyundersøgelser. Laboratoriemetoden er primært anvendt i projektet med epistemologisk sigte, men kan også anvendes til forebyggelse af måleproblemer, når en surveyundersøgelse er i forberedelsesfasen. Laboratorieinterview er ikke det samme som de prøveundersøgelser, Socialforskningsinstituttet og andre brugere af survey metoden undertiden gennemfører forud for interviewingens påbegyndelse.

se. Prøveundersøgelser synes i øvrigt ofte overfladiske [se fx: Converse & Presser, 1986; Willis et al., 1991], mens laboratorieinterview er mere egnede til at afdække måleproblemer i forbindelse med respondenters sprogforståelse og genskabelse af informationer. Det fordrer imidlertid, at forskere, der gennemfører laboratorieinterview, har lingvistisk og hukommelsesteoretisk ekspertise og desuden erfaringer med gennemførelse af sådanne interview.

Ikke mindst amerikanske forskere påpeger, at laboratorieinterview er brugbare ved testning af spørgeskemaer:

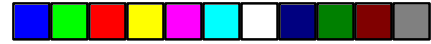
The cognitive laboratories in the government agencies now use such tools as think-aloud protocols and cognitive interviewing with small numbers of subjects to do early pretesting and to secure insight into redesign options, sometimes even options favored by previous field testing [Tanur, 1992:9].

Projektets anden fase demonstrerer, at især *retrospektive tænke højt-interview* er velegnede i så henseende. Når respondenter - efter at have besvaret alle spørgsmål - tænker højt støttet af sproglige vink (*probes*), muliggøres afdækning af ord med omfangsrige semantiske felter (enkeltords betydningsvidde), spørgsmål med mange tomme pladser (spørgsmålshelheders betydningsvidde) samt problemer med hensyn til genskabelse af informationer [se fx: Fowler, 1993; Fowler & Mangione, 1991; Jobe & Mingay, 1991; Jobe & Mingay, 1989; Lessler, 1987; Lessler et al., 1989; Lessler & Sirken, 1985; Willis et al., 1991].

Aflastninger af korttidshukommelse

Procedurer til aflastning af respondenter *korttidshukommelse* (*working memory*) retter sig navnlig mod tilvirkning af empiri ved besøgs- og telefoninterviewing. Om end projektet peger på, at korttidshukommelsesproblemer ikke i almindelighed udløser markante måleproblemer, bør surveyforskere ved konstruktion af spørgeskemaer reflektere over mulige korttidshukommelsesproblemer blandt respondenterne. I overensstemmelse med anden hukommelsesforskning [se fx: Anderson, 1990; Baddeley, 1990] underbygger projektet, at sandsynligheden for korttidshukommelsesproblemer vokser med øget spørgsmåls længde og med øget brug af lange ord. Såfremt der udelukkende tages hensyn til respondenters korttidshukommelse, bør der derfor gøres brug af kortest mulige spørgsmål og af ord med færrest mulige bogstaver. Andre tungerevejende hensyn vil dog kunne tale for mere ordrige spørgsmål.

Ved personlig interviewing kan udleverede *svarkort* udløse korttidshukommelsesproblemer. Svarkort-proceduren er dog oftest belastningsneutral, men undertiden en belastning. Procedurens positive aspekt er den mættede, som respondenter tildeles til genskabelse af informationer. Men dette aspekt kan mere end opvejes af de til svarkort knyttede korttidshukommelsesproblemer og andre kognitive belastninger. Det gælder ikke mindst, hvis et svarkort ikke er semantisk overensstemmende med spørgsmålet, hvis det ikke er spørgsmålspræciserende, hvis det gør brug af ord med omfangsrige semantiske felter med et øget antal receptionsudfald til følge, hvis det forudsætter viden, som respondenter ikke har, og hvis det fejllæses, fx på grund af funktionel analfabetisme.

Svarkortproceduren afvises ikke generelt, men proceduren fordrer overvejelse pro et contra. Der er to mulige løsninger på svarkort-problemet: Normalt udleveres svarkort, mens dertil hørende spørgsmål læses op. Én løsning kunne være først at udlevere svarkortet efter afsluttet oplæsning. Svarkort-fokuseringens negative virkninger vil hermed blive elimineret. En anden løsning er, at kortet både omfatter spørgsmål og svarkategorier. Sidstnævnte løsning er formodentlig at foretrække, da den øger sandsynligheden for korttidstegnelse af både spørgsmål og svarkategorier.

Semantiske aflastninger: Reduktion af semantiske felter

Hvad *semantiske aflastninger* angår, peger projektet på, at der ved konstruktion af spørgeskemaer bør reflekteres over reduktion af tomme pladser i spørgsmål og i dertil hørende svarkategorier. Antallet af tomme pladser kan reduceres med udgangspunkt i tre parametre: Begrænsning af enkeltords semantiske felter, moderat spørgsmåls-længde og receptionsreducerende svarkategorier. Ledetrådene for begrænsning af enkeltords semantiske felter er seks parametre (se i øvrigt: *bilag I*):

(1) *Ords intension versus ekstension*: Ordsemantikken sonderer mellem ords betydning og reference. Betydning - intension - er abstrakt og ikke identisk med genstande, som et ord eventuelt måtte henvise til i omverdenen. Intension er, hvad mennesker forstår, når de forstår et ord. Ords reference kaldes ekstension. Ikke alle ord har både intension og ekstension [se fx: Caron, 1992; Gordon, 1992].

(2) *Ekstensionens art*: Da mennesker oplever omgivelser mest nøjagtigt på *basisniveau*, har såkaldte basisniveau-kategorier - fx stol og bord - mindre semantiske felter end ord på andre ni-

veauer [se fx: Rosch & Lloyd, 1978]. Det skyldes, at genstande på basisniveau lettere udløser præcise *mentale forestillingsbilleder*, fx billedet af en stol kontra billedet af et møbel.

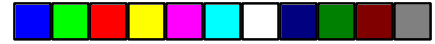
(3) *Ords denotation versus konnotation*: Ordsemantikens problemer hænger også sammen med, at ord både har denotation og konnotation. Denotation er et ords hovedbetydning, mens konnotation er bibetydninger eller bitoner, der bestemmes af personligt-private og/eller af socialt-kulturelle forhold.

(4) *Homonymi*: Homonymer er ord med samme fysiske skikkelse lydligt og/eller skriftligt, men med forskellig betydning. De fleste ord er åbne eller skjulte homonymer. Eksempelvis er *horn* et åbent homonym (musikinstrument kontra koens horn), mens *arm* er et lukket homonym (menneskearm kontra lovens lange arm) [se fx: Luria, 1984].

(5) *Ordlængde*: Ordlængde er antallet af bogstaver i ordet.

(6) *Ordhyppighed*: Ordhyppighed er den frekvens, hvormed ordet anvendes af sprogbrugere.

Da ord uden ekstension - fx *frihed* kontra *tv-apparat* - har bredere semantiske felter end ord med ekstension, bør der så vidt muligt ved formulering af spørgsmål anvendes ord, som ikke udelukkende har intension. Navnlig ord med ekstension, der blandt respondenter kan udløse præcise mentale forestillingsbilleder, er at foretrække. Da endvidere ikke alle ord har samme konnotationspotentialer, bør ords associative eller emotionelle bibetydninger i forskellige grupper i den population, der undersøges, søges indtænkt. Spørgsmål bør indeholde ord med mindst mulige konnotative ladninger. Hvad åbne homonymer angår, gør surveyforskere sjældent brug heraf. Hvis ikke homonymer ophæves grammatisk, bør åbne

homonymer ikke finde anvendelse i surveysspørgsmål.

Med hensyn til antallet af bogstaver i ord underbygger projektet, at lange ord ofte har mere omfangsrige semantiske felter end korte. Såvel hensynet til begrænsning af semantiske felter som hensynet til aflastning af respondenter korttidshukommelse peger på, at kortest mulige ord bør finde anvendelse i surveysspørgsmål. De ord, danske sprogbrugere hyppigst anvender, har ofte (men ikke altid) snævrere semantiske felter end ord, der bruges sjældent. Surveyforskere bør ved konstruktion af spørgeskemaer indtænke enkeltords hyppighed og indhente relevante forskningsresultater herom.

Ved konstruktion af spørgeskemaet er forskeren bundet af undersøgelsens problemstillinger, men har en række sproglige frihedsgrader. Hvis et ord har et omfangsrigt semantisk felt, bør ordet om muligt erstattes med et (eventuelt med flere) ord, der har et mindre semantisk felt. Muligvis findes der et kortere og af sprogbrugere hyppigere anvendt ord, eller der findes et ord med mere sparsomt konnotationspotentiale. Udskiftning af enkeltord kan dog være vanskelig. Det gælder fx kvantificerende adverbier af typen *ofte* og *sjældent*, hvis svarkategorielle anvendelse udløser markante måleproblemer. Problemerne skyldes, at kvantificerende adverbier har omfangsrige semantiske felter og ikke forstås på samme måde af danske respondenter. I projektets *split sample*-eksperiment (se herom: *bilag II*) er der fx betragtelige sammenfald mellem forståelsen af *ofte* og *sjældent*. Kvantificerende adverbier bør undgås eller begrundes i hvert enkelt tilfælde, når de anvendes som svarkategorier.

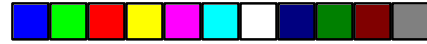
Såfremt der ikke findes nærliggende substitutter for et ord med omfangsrigt semantisk felt, kan det være nødven-

digt at forklare eller at eksemplificere ordet. Forklaringer og eksemplificeringer kan gennemføres ved grammatisk-semantiske spørgsmålsændringer eller ved supplerende sproglige vink (*probes*) sigtende mod begrænsning af ordets semantiske felt. Hvis en surveyforsker fx ønsker at vide, om danske respondenter er tilfredse med den måde, *demokratiet* fungerer på, er en sproglig uddybelse af demokratibegrebet påkrævet. Det kan ske ved at henvise til *regering* og *folketing*, der har snævrere semantiske felter.

Semantiske aflastninger: Moderat spørgsmålslængde

Det antages, at vidden af enkeltords semantiske felter spiller en mere afgørende rolle for tomme pladser i spørgsmål end *antallet af ord*. Alt andet lige øges antallet af tomme pladser imidlertid i spørgsmål, når antallet af ord øges. Følgelig kan mængden af mulige receptionsudfald reduceres ved at formulere kortest mulige spørgsmål. Herfor taler tillige hensynet til aflastning af korttidshukommelsen.

Eftersom der findes ordrige spørgsmål med få tomme pladser og ordfattige spørgsmål med mange tomme pladser, har tomme pladser ikke éntydig sammenhæng med spørgsmålslængde. Der *kan* være omstændigheder, som nødvendiggør brug af ordrige spørgsmål. Gøres der eksempelvis i et spørgsmål brug af et ord med omfangsrigt semantisk felt, og tilstræbes der samtidig reduktion af tomme pladser, vil en „oversættelse“ af ordet være påkrævet. En „oversættelse“ kræver ofte brug af flere ord. Under spørgeskemakonstruktionen må surveyforskeren afveje hensynet til kortfattede spørgsmål mod andre eventuelt tungerevejende hensyn, fx hensynet til begrænsning af enkeltords semantiske felter.

Semantiske aflastninger: Receptionsreducerende svarkategorier

Hvis *svarkategorier* reducerer mængden af receptionelle udfald, bidrager de til mere præcise målinger. Antallet af tomme pladser kan dog kun reduceres, hvis respondenterne er bekendt med kategorierne, hvilket sjældent - bortset fra postspørgeskemaundersøgelser - er tilfældet i danske surveyundersøgelser. Men selv af respondenterne kendte svarkategorier bidrager normalt ikke til reduktion af tomme pladser i danske survey-spørgsmål. Det gælder fx dikotome ja/nej-kategorier, talstørrelser og adverbielle eller andre gradbøjede svarkategorier.

Når svarkategorier er receptionsneutrale, er det fordi de ikke indeholder supplerende semantiske informationer. Svarkategorier har ofte i sig selv omfangsrige semantiske felter (enkeltord) eller mange tomme pladser (spørgsmålshelheder), der kan øge mængden af mulige receptionsudfald eller udløse svarusikkerhed. Det gælder fx adverbielle og andre gradbøjede svarkategorier. Hvis svarkategorier skal kunne reducere mængden af tomme pladser, må kategorierne tilføje semantiske informationer. Forskeren bør under konstruktionen af spørgeskemaet overveje den semantiske sammenhæng mellem spørgsmål og svarkategorier. Svarkategorier bør altid udgøre en konsistent og logisk udtømmende forlængelse af selve spørgsmålet. Når der er tvivl om, hvorvidt et spørgsmål har få eller mange tomme pladser, bør respondenterne gøres bekendt med svarkategorier, der sigter mod reduktion af mulige receptionsudfald.

Jo mindre konstruktion af betydning, der overlades til respondenterne, desto mindre er sandsynligheden for mangelfulde målinger: Sammenfattent-

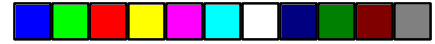
de bør der om muligt ved formulering af spørgsmål gøres brug af ord med både intension og ekstension, ord med sparsomt konnotationspotentiale, andre ord end åbne homonymer samt korte og af sprogbrugere hyppigt anvendte ord. Ord, der ikke tilfredsstillende opfylder sådanne krav, bør søges „oversat“ til kravopfyldende ord eller ordforbindelser. Med mindre andre hensyn har forrang, bør spørgsmål omfatte så få ord som muligt. Ofte vil et spørgsmål med mange ord kunne opdeles i to eller flere enkeltspørgsmål. Navnlig hvis spørgsmål forventeligt har mange tomme pladser, bør der til spørgsmålet knyttes uddybende svarkategorier, som alle respondenter gøres bekendt med.

Den praktiske anvendelse af semantiske aflastninger sigtende mod reduktion af måleproblemer i surveyundersøgelser er en kompleks opgave uden simple løsninger. Opgaven løses bedst, hvis surveyforskere iværksætter et samarbejde med socio-semantikere og andre med relevant lingvistisk ekspertise. Et sådant samarbejde kan bidrage til yderligere reduktion af sprogforståelsesbaserede måleproblemer. Et samarbejde mellem surveyforskere og statistikere er allerede etableret i det videnskabelige samfund (fx i Socialforskningsinstituttet), men mange surveyforskere er tilsyneladende af den opfattelse, at sprogbrug er som åndedræt: At mestre statistiske metoder fordrer tilegnelse af viden herom, men at mestre (survey)sproget er åbenbart alle forskere beskåret.

Kognitive aflastninger: Episodisk/semantisk hukommelse

Reduktion af tomme pladser i spørgsmål er semantiske aflastninger, der bidrager til præcisering af informationer, som respondenter skal rekonstruere. Se-

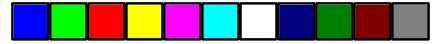

semantiske aflastninger er derfor også *kognitive aflastninger*. Aflastende procedurer kan imidlertid være kognitive i videre forstand, nemlig når sproglige procedurer på anden måde fremmer genskabelse af informationer.

Med en fordring om gyldige og pålidelige målinger må respondentens genskabelsesstrategier - under indtænkning af sondringen mellem *episodisk hukommelse* og generel *semantisk hukommelse* - svare til de af surveyforskeren ønskede. I forhold til forskerens spørg intention er det kognitiv aflastning sprogligt at tilpasse spørgsmålssheden til arten af den hukommelse, der ønskes aktiveret. Faktuelt-episodiske spørgsmål omhandlende tid og rum bør besvares ved aktivering af episodisk hukommelse og semantiske spørgsmål ved aktivering af semantisk hukommelse. Såfremt et spørgsmål fordrer aktivering af episodisk hukommelse, kan

sproglige formuleringer medvirke hertil, fx *Hvis De tænker de sidste 30 dage igennem én for én, hvor mange gange har De så i alt været sammen med Deres egne venner?*

Valget af genskabelsesstrategi er ofte ureflekteret og træffes i sidste instans af respondenten. Når et valg, der ikke stemmer overens med spørgsmålets intention, er truffet, må surveyforskeren imødesee empiriske måleproblemer, der ikke senere kan korrigeres. Til fremme af svar, der matcher den af forskeren tilsigtede genskabelsesstrategi, er der behov for udvikling af spørgestrategier sigtende mod mere korrekte målinger. Da projektet godt gør den semantiske hukommelses kognitive forrang, er der navnlig behov for udvikling af episodiske formuleringer af faktuel-episodiske spørgsmål. Episodisk spørgesprog kan modvirke den semantiske hukommelses forrang. Dette underbygges af an-

den forskning, der peger på, at episodiske sproglige vink fører til mindre underreportering - uden i øvrigt at bevirke overreportering.

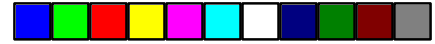
Hvis *faktuelt-episodiske spørgsmål* - spørgsmål omhandlende tid og rum - formuleres episodisk, tilsikrer det ikke i sig selv korrekte målinger. *Hændelseshyppighed* er nemlig en væsentlig kilde til forglemmelse. Hvis spørgsmål har lang retrospektiv tidshorisont, reduceres sandsynligheden for episodisk genskabelse med tiltagende grad af hændelsehyppighed. Samspillet mellem episodisk og generel semantisk hukommelse peger på, at der ved konstruktion af episodiske spørgsmål bør reflekteres over hændelsers forventede hyppighed i forskellige undergrupper i den undersøgte population. Hvis hændelser er sjældne, har forskeren ét måleproblem mindre. Hvis hændelser er hyppige og måske endda har udløst *drejebøger* (kognitive skemaer om regelbundne begivenhedsforløb), må surveyforskeren enten afstå fra at afdække fænomenet, tage foreliggende, men omfangsmæssigt ukendte måleproblemer til efterretning - eller udvikle procedurer, der sikrer mere korrekte målinger. Det sidste kan fx ske ved at reducere faktisk-episodiske spørgsmåls tidshorisonter, ved at spørge til den seneste hændelse eller ved at ændre episodiske spørgsmål til faktisk-semantiske spørgsmål om det normale.

Episodisk forglemmelse er ikke en simpel virkning af tiden fra tilegnelse til genskabelse [se fx: Baddeley, 1990]. Måleproblemerne reduceres ikke nødvendigvis, jo kortere den retrospektive tidshorisont er. Uafhængigt af tidshorisont er der hændelser med mindre mangelfuld rekonstruktion end andre hændelser. Uagtet lang tidshorisont huskes fx alder ved flytning hjem fra ofte nøjagtigt. Det samme gælder

dødsfald i nærmeste familie for adskillige år siden. Modsat rekonstrueres fx brug af folkebiblioteker og tandlægekonsultationer inden for det sidste år ofte mangelfuldt. Surveyforskere kan derfor ikke påregne, at måleproblemerne reduceres, jo kortere den retrospektive tidshorisont er. Tiden fra tilegnelse til genskabelse har begrænset betydning, når respondenter genskaber informationer om hyppige hændelser. Selv når rekonstruktion af hyppige hændelser beror på aktivering af episodisk hukommelse er sandsynligheden betydelig for episodisk forglemmelse. Også af den grund må surveyforskere ved formulering af retrospektive spørgsmål overveje arten af hændelser, der søges afdækket.

Hvis hændelser formodes at være vendepunkter (*turning points*) eller at have emotionelle ladninger, har surveyforskeren ét måleproblem mindre. Hvis omvendt hændelsessædvanlighed - herunder kognitive drejebøger - må imødeses, bør forskeren så vidt muligt spørge til hændelser med meget kort tidshorisont, fx *inden for de sidste syv dage*. Herfor taler, at respondenter almindeligvis aktiverer episodisk hukommelse, når tiden fra tilegnelse til genskabelse er nogle få dage. Tillader de hændelser, som afdækkes, ikke en horisont af få dages varighed, må forskeren indlægge hukommelsesaktiverende vink i spørgsmålet.

Også *semantiske spørgsmål* bør (ud over reduktion af tomme pladser) formuleres i overensstemmelse med den tilsigtede genskabelsesstrategi. Grundet den semantiske hukommelses forrang er risikoen for aktivering af irrelevant episodisk hukommelse dog mindre ved besvarelse af semantiske spørgsmål. Det gælder særlig ved besvarelse af faktisk-semantiske spørgsmål om det normale samt ved besvarelse af kombina-

tionsspørgsmål (spørgsmål, der afdækker konglomerater af faktualiteter og holdninger). Desuden bør graden af *selvrelevans* (spørgsmålets personlige relevans for respondenter) indtænkes, navnlig når spørgsmål til afdækning af holdninger formuleres. Sandsynligheden for paratinformation - og dermed for mere korrekte målinger - er større, når et holdningsspørgsmål er selvrelevant, end når det angår forhold uden for respondenterens livsverden. Holdningsspørgsmål, der fremkalder paratinformation, angår vilkår, der er fælles for de fleste mennesker, hvorimod holdningsspørgsmål, der ofte udløser *ad hoc*-informationer, er af perifer interesse for mange mennesker.

Ved formulering af semantiske spørgsmål - navnlig holdningsspørgsmål - bør surveyforskere som nævnt overveje graden af selvrelevans i forskellige undergrupper i den undersøgte population. Et krav om at begrænse holdningsspørgsmål til temaer, der er selvrelevante for hele den undersøgte population, er for vidtgående. Det skyldes, at kravet afskærer surveyforskere fra at kortlægge holdninger til fænomener, der er i offentlighedens og mediernes aktuelle søgelys. En mindre vidtgående fordring er, at spørgsmål og svar-kategorier udarbejdes på en måde, der muliggør afdækning af grader af selvrelevans.

Kognitive aflastninger: Genskabelsesfremmende procedurer

Projektet pointerer behovet for øget anvendelse af kognitionsteoretisk begrundede *genskabelsesfremmende procedurer* i danske surveyundersøgelser. Internationalt er den slags procedurer forlængst udviklet og bragt i anvendelse [se fx: Hippler et al., 1987; Lessler et al., 1989; Lessler & Sirken, 1985], dog uden

nævneværdig afsmitning i Danmark. Som i USA bør tilvirkning af genskabelsesfremmende procedurer i danske surveyundersøgelser gennemføres i et samarbejde mellem survey- og hukommelsesforskere. Ud over de allerede nævnte aflastninger kan genskabelsesfremmende svarkategorier fx nævnes (*aided recall*). Svarkategorier, som respondenter gøres bekendt med, har ofte genskabelsesfremmende effekter. Men det fordrer, at kategorierne er kognitivt præciserende samt at de har små semantiske felter og/eller få tomme pladser. I danske samfundsvidenskabelige surveyundersøgelser informeres respondenter almindeligvis ikke om de til spørgsmål knyttede svarkategorier, og kategorierne er kun sjældent semantisk præciserende.

Ved formulering af spørgsmål bør der også åbnes for brug af forskellige typer af hukommelsesaktiverende vink (*cues*), da fravær heraf ofte udløser forglemmelse [se tilsvarende fx hos: Alba & Hasher, 1983; Baddeley, 1990]. Hvad episodiske spørgsmål angår, kan vinkene være rumlige eller andre situationelle kendetegn ved hændelser, der søges afdækket. Behovet for hukommelsesaktiverende vink er særlig stort, når det drejer sig om afdækning af hyppige hændelser over længere perioder. Det er fremhævet, at afdækning af hyppige hændelser fordrer brug af spørgsmål med korte retrospektive tidshorisonter. Såfremt en surveyundersøgelses tema umuliggør korte horisonter, kan respondenter fx opfordres til at forestille sig stedet for hændelsen.

Andre vink er tidsmæssige orienteringspunkter (*landmarks*), der kan anvendes til datering af interviewrelevante hændelser [se fx: Tanur, 1992]. Brug af tidsmæssige orienteringspunkter er navnlig påkrævet, når faktuelte episodiske spørgsmål omhandler tids-

rum, der overskrider tolv måneder. Det skyldes, at der ikke findes *temporale skemaer*, som overskrider årets skemaer, fx døgnet, ugen etc. [se fx: Larsen et al., 1994]. *Generelle orienteringspunkter* refererer til hændelsestidspunkter, som næsten alle danske respondenter formodes at kende, fx Tjernobyl-katastrofen, mordet på Olof Palme eller de 113 skud på Skt. Hans Torv i København. *Specifikke orienteringspunkter* er væsentlige hændelser, som den enkelte respondent har oplevet, fx ægteskab, barns fødsel eller skilsmisse. Formodentlig er specifikke orienteringspunkter at foretrække frem for almene [se tilsvarende fx hos: Baddeley, 1990]. At hændelsesusædvanlighed og med hændelser forbundne emotioner er genskabelsesfremmende, er ét vigtigt afsæt for udvikling af aflastende vink.

Endelig bør surveyforskere overveje brug af skriftlige bevissteder (*record checks*), fx selvangivelser, budgetter, dagbøger etc. Proceduren kan dog komme i konflikt med økonomisk motiverede ønsker om kortest mulig interviewtid. Mange af projektets informanter gør opmærksom på, at de ville kunne tilvejebringe mindre problematiske svar, hvis der under interviewingen havde været tid til at konsultere skriftlige bevissteder. Dokumentation kan forebygge såvel episodisk forglemmelse som *teleskopi* (fejlagtige tidsmæssige placeringer af hændelser).

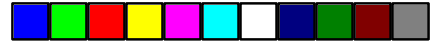
Kognitive aflastninger: Reduktion af kognitiv magelighed

Kognitiv magelighed og bagvedliggende behage-strategier er respondentens reaktion på forkrævende semantisk-kognitive belastninger. Projektet godtgør, at kognitiv magelighed er et stort måleproblem i danske surveyundersøgelser. Disse problemer bør afhjælpes ved kog-

nitive aflastninger. Fx udtrykker danske respondenter gerne holdninger til imaginære fænomener, fx til *Landsforeningen af Arbejdsløse i Danmark*. Forskere må navnlig påregne kognitiv magelighed og hermed forbundne mangelfulde målinger, når respondenter (re)konstruerer informationer om holdninger og om hændelser i tid og rum. Også faktisk-semantiske spørgsmål og kombinationsspørgsmål kan udløse kognitiv magelighed, men gør det sjældent. Forebyggelse af kognitiv magelighed bør navnlig omfatte holdningsspørgsmål og faktisk-episodiske spørgsmål.

At abstrahere fra kognitiv magelighed er at abstrahere fra én væsentlig kilde til måleproblemer. Én måde, hvorpå kognitiv magelighed kan forebygges, er ved at reducere antallet af tomme pladser i spørgsmål. Navnlig når der i spørgsmål indgår ord med omfangsrige semantiske felter, eller spørgsmålet af andre årsager har mange tomme pladser, er der risiko for, at respondenter kapitulerer over for spørgsmålenes semantiske kompleksitet. Alene grundet sprogforståelse stiller spørgsmål med mange tomme pladser krav, der ofte fremkalder kognitiv magelighed. Respondenter er gerne besindige og imødekommer interviewerens ønsker. Hvad intervieweren sjældent opdager, er bagvedliggende behage-strategier.

Ikke mindst hvad *holdningsspørgsmål* og dertil hørende svarkategorier angår, bør forebyggelse af måleproblemer via kognitive aflastninger overvejes. Ved formulering af holdningsspørgsmål bør det indtænkes, at respondenter ofte har skrøbelige eller ingen holdninger til det, der spørges om. Når respondenter besvarer holdningsspørgsmål, de ikke tidligere har overvejet, artikuleres *ikkeholdninger* [se tilsvarende fx hos: Alwin & Krosnick, 1991]. Da det ikke kan være i surveyforskernes interesse i videnska-

belige rapporter og i medier at præsentere ikke-holdninger som holdninger, bør kognitiv magelighed forebygges. Tilkendegivelse af ikke-holdninger kan undgås, hvis målinger af holdninger angår anliggender, der har en høj grad af selvrelevans i den undersøgte population. Ligesom en høj grad af selvrelevans er parainformativt befordrende, er selvrelevans også fremmede for kognitiv omhyggelighed.

Da kravet om spørgsmåls selvrelevans for respondenten udelukker måling af visse holdninger, som er i offentlighedens og mediernes søgelys, er det ikke altid muligt at opfylde. Når det ikke lader sig gøre, bør svarkategorier som *ved ikke* eller *har ikke tænkt over det* tilbydes. At bringe *ved ikke* eller *har ikke tænkt over det* i forslag som legitime svarmuligheder bidrager ikke - som mange surveyforskere synes at mene - til tab af information, men til *yderligere* information: afdækning af ikke-holdninger. Derved reduceres måleproblemet, for så vidt som svarene mere fyldestgørende afspejler reelt eksisterende holdningsnuancer. *Ved ikke*- og *har ikke tænkt over det*-svarmuligheder kan dog samtidig udløse kognitiv magelighed. Med sigte på forebyggelse heraf kan respondenter fx først spørges, om pågældende tidligere har overvejet eller har viden om det stillede holdningsspørgsmål.

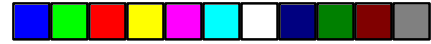
Kognitiv magelighed forekommer hyppigst ved besvarelse af holdningsspørgsmål, men risikoen er også betydelig med hensyn til svar på *faktuelt-episodiske spørgsmål*. Når den slags spørgsmål udløser kognitiv magelighed skyldes det, at de ofte har mange tomme pladser. Mange faktuel-episodiske spørgsmål stiller urealistiske krav til respondenteres hukommelse. Ligesom hændeshyppighed er bestemmende for valg af genskabelsesstrategi, er den

også bestemmende for, om kognitiv magelighed udløses som helt tilfældige „skud i tågen“ og „gæt“. Svarkategorier knyttet til kognitivt krævende faktuel-episodiske spørgsmål, der udløser behagestrategier, bør tage hukommelsesproblemet ad notam og tilbyde svarkategorierne *ved ikke* eller *husker ikke*. Mens de fleste forskere, der er optaget af surveymetodens måleproblemer, tilslutter sig tilbuddet om *ved ikke* ved besvarelse af holdningsspørgsmål, er der dog ikke enighed, hvad faktuelle spørgsmål angår.

Kontekstuelle aflastninger

Semantisk aflastning er samtidig kognitiv aflastning. Semantiske aflastninger yder derfor også et bidrag til reduktion af negative konteksteffekter og hermed forbundne måleproblemer. Semantisk-kognitiv overførsel to eller flere spørgsmål imellem forudsætter receptionelle spillerum, hvorfor *reduktion af tomme pladser* i spørgsmål og dertil hørende svarkategorier er én måde, hvorpå konteksteffekter kan modvirkes. Projektet peger på, at der navnlig er behov for at reducere negative konteksteffekter ved besvarelse af holdningsspørgsmål.

Konteksteffekter af forskellig type bevirker ofte mangelfulde målinger i danske surveyundersøgelser (negative konteksteffekter). Negative effekter forebygges ikke kun ved semantiske aflastninger. I projektets anden fase udløses konteksteffekter enten i tematisk sammenhængende spørgeforløb eller i enkeltspørgsmål (*registereffekter*). Det er empirisk underbygget, at negative konteksteffekter almindeligvis er knyttet til tematisk spørgeforløb eller til enkeltspørgsmål. Da den slags effekter navnlig forekommer, når spørgsmål er tematisk beslægtede, problematiserer projektet, at sammenhængende spørgeforløb - som mange surveyforskere synes at

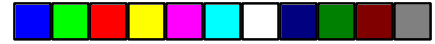
mene - skulle virke fremmede på svarprocessen og reducere sandsynligheden for mangelfulde målinger [se tilsvarende fx hos: Schuman & Presser, 1981; Schwarz & Sudman, 1992; Tourangeau & Rasinski, 1988]. Det er netop muligheden for *kohærensøgende* (sammenhængssøgende) semantisk-kognitiv overførsel i tematiske spørgeforløb, der *udløser* måleproblemer.

Når surveyforskere modarbejder surveymetodens atomistiske logik ved at tilbyde spørgsmål i tematiske spørgeforløb, er det for respondenter en legitimering af *semantisk kohærens* (betydningsammenhæng) mellem to eller flere spørgsmål. Som en konsekvens heraf kunne det foreslås helt at afskaffe tematiske spørgeforløb i surveyundersøgelser. Da spørgsmålstværgående konteksteffekter også kan være positive, er forslaget dog for vidtgående. Alternativt må surveyforskere overveje, om der i tematisk sammenhængende spørgeforløb kan indbygges positive konteksteffekter, som bevirker færre måleproblemer. Med mindre surveyforskeren kan sandsynliggøre sådanne effekter, bør tematisk beslægtede spørgsmål placeres forskellige steder i et spørgeskema. Om end sådanne omplaceringer af spørgsmål ikke løser måleproblemet, er effekten formodentlig mindre mangelfulde målinger [se tilsvarende fx hos: Ottati et al., 1989; Schuman et al., 1981].

Kritikken af tematisk sammenhængende spørgeforløb begrundes tillige ved den semantiske hukommelses kognitive forrang, herunder ved respondenteres stræben efter *kognitiv kohærens* (kognitiv sammenhæng). Ganske vist kan informationskohærente bestræbelser fremkalde positive konteksteffekter. Når konteksteffekter udløser mindre mangelfulde målinger, er bestræbelser i retning af kognitiv kohærens gunstige. Imidlertid underbygger projektet, at

kognitive skemaer og drejebøger ofte fremkalder måleproblemer, der beror på spændingsfeltet mellem surveymetodens helhedsopløsende logik og respondenteres holistiske stræben. Til syvende og sidst er relationen mellem surveylogikken og respondenteres kognitive skemaer modsætningsfyldt. Uforeneligheden kan ikke neutraliseres fuldstændig, men dog modificeres ved underudarbejdelse af spørgeskemaer at tage højde for fejlkilder grundet respondenteres holistiske stræben. Også *kognitiv magelighed* spiller en rolle for negative konteksteffekters opståen. Projektet peger på, at konteksteffekter navnlig forekommer i tilknytning til besvarelse af spørgsmål, der fordrer omfattende kognitive præstationer. Derfor er yderligere én måde, hvorpå forekomst af negative konteksteffekter kan mindskes, at reducere respondenteres kognitive arbejdsopgaver. Det kan ske ved praktisk anvendelse af de nævnte strategier til reduktion af kognitiv magelighed.

Ovennævnte forslag, der resumeres i oversigten nedenfor, angår ikke kun tematisk beslægtede spørgsmål i sammenhængende spørgeforløb, men også registereffekter i enkeltspørgsmål. I spørgsmål, hvor respondenter anmodes om at vurdere forskellige emner, som præsenteres på en liste, kan reception af emner, der står øverst på listen, danne en semantisk ramme, som påvirker reception af efterfølgende emner. Muligheden for overførsel mellem listede emner eller underspørgsmål kan reduceres ved placering af emner og underspørgsmål forskellige steder i et spørgeskema. Dette vil samtidig forebygge først- og sidsteffekter (*primacy effects* og *recency effects*). Først-effekter forekommer navnlig i postspørgeskemaundersøgelser, mens sidsteffekter især forekommer ved besøgs- eller telefoninterviewing [se fx: Groves, 1989].

Semantisk-kognitive aflastninger af respondenten.

Korttids-hukommelse	<ul style="list-style-type: none"> • Kortest mulige spørgsmål (få ord) • Kortest mulige ord (få bogstaver) • Svarkort med spørgsmål og svarkategorier
Semantiske aflastninger	Reduktion af tomme pladser via: <ul style="list-style-type: none"> • Begrænsning semantiske felter:<ul style="list-style-type: none"> • Ord med både ekstension og intension • Ord med præcise mentale forestillingsbilleder • Ord med minimalt konnotationspotentiale • Grammatisk ophævelse af homonymier • Kortest mulige ord (få bogstaver) • Hyppigst blandt danske sprogbrugere anvendte ord • Kortest mulige spørgsmål (få ord) • Semantisk fuldstændiggørende svarkategorier<ul style="list-style-type: none"> • Respondentkendskab til svarkategorier • Motiveret brug af gradbøjede svarkategorier • Ord- og spørgsmålsforklaringer (probes)
Kognitive aflastninger	Faktuelt-episodiske spørgsmål: <ul style="list-style-type: none"> • Spørgetilpasning til aktivering af episodisk hukommelse • Overvejelser over hændeshyppighed og hændelsesart • Reduktion af retrospektive tidshorisonter • Legitimering af genskabelsesproblemer (fx ved ikke) • Genskabelsesaktiverende vink (cues), fx tidsmæssige orienteringspunkter (landmarks) • Genskabelsesfremmende svarkategorier o.l. (aided recall) Semantiske spørgsmål: <ul style="list-style-type: none"> • Spørgetilpasning til aktivering af semantisk hukommelse • Overvejelser over selvrelevans (holdningsspørgsmål) • Legitimering af ikke-holdninger (fx ved ikke) • Genskabelsesaktiverende vink, fx skriftlige bevissteder (record checks) • Genskabelsesfremmende svarkategorier o.l. (aided recall)
Kontekstuelle aflastninger	Reduktion af negative konteksteffekter via: <ul style="list-style-type: none"> • Motiverede positive konteksteffekter med reduktion af måleproblemer til følge • Fravær af tematisk-sammenhængende spørgeforløb med mulige negative konteksteffekter til følge • Reduktion af tomme pladser • Reduktion af kognitiv magelighed

Bilag I: Artiklens begreber

ad hoc-information: respondentens konstruktion af *semantisk information* i interviewsituationen; ikke-*genskabelse* af *semantisk information* ved besvarelse af *semantiske spørgsmål*.

denotation: ords hoved- eller grundbetydning (modsat: *konnotation*).

ekstension: ords reference til forhold i omverdenen; ords henvisning til genstande, begivenheder etc.

episodisk hukommelse: situationel tidslig/rumlige *langtidshukommelse*; respondentens hukommelse angående selvbiografiske og personlige begivenheder.

faktuelt-episodisk spørgsmål: situationelt-faktuelt spørgsmål; spørgsmål om hændelser i et tidsligt/rumlige koordinatsystem.

faktuelt-semantisk spørgsmål: ikke-situationelt faktisk spørgsmål overskridende det tidsligt/rumlige specifikke.

genskabelse (af information): respondentens rekonstruktion i interviewsituationen af tidligere *tilegnet* information.

holdningsspørgsmål: spørgsmål vedr. indstilling, mening, motiv o.l.

homonym: ord med samme fysiske skikkelse lydligt og/eller skriftligt, men med forskellig betydning.

intension: ords betydning; ordforståelse.

kognitiv magelighed: respondentens afgivelse af tilfældigt svar; manglende *genskabelse* af information (se: *satisficing*)

kombinationsspørgsmål: konglomerat af *faktuelt-semantisk spørgsmål* og *holdningsspørgsmål*.

konnotation: ords bibetydning eller bitone; ordassociation bestemt af personlige erfaringer, sociale forhold o.l. (modsat: *denotation*)

konteksteffekt: respondentens overførsel af *reception* og/eller informations-

genskabelse fra ét eller flere forudgående spørgsmål; forudgående spørgsmål og besvarelser som tavs baggrundsforståelse.

korttidshukommelse: respondentens evne til i øjeblikket at genkende og reproducere sproglige og andre påvirkninger (se: *working memory*).

langtidshukommelse: vedvarende tilegnet information; *episodisk langtidshukommelse* og *semantisk langtidshukommelse*.

måleproblem: gyldigheds- og/eller pålidelighedsproblem i surveyundersøgelse grundet respondentens sprogforståelse og/eller hukommelse (også: mangelfuld måling).

parat-information: rekonstruktion af *semantisk information* i interviewsituationen; *genskabelse* af *semantisk information* ved besvarelse af *semantiske spørgsmål*.

probe: spørgsmålssupplerende og præciserende sprogligt vink.

reception: respondentens (modtagerens) udfyldelse af *tomme pladser* i spørgsmål/tekst; modtagelse (forståelse) af spørgsmål/tekst.

satisficing: svarstrategi, hvis effekt er *kognitiv magelighed*; respondentens tilfredsstillelse af interviewerens ved afgivelse af tilfældigt svar.

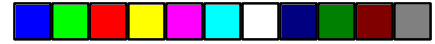
selvrelevans: spørgsmål, der opleves som personligt vedkommende af respondenten.

semantik: betydningslære; betydningsvidenskab; ord- og sætningssemantik.

semantisk felt: enkeltords betydningsvidde; respondentens forståelse af enkeltord.

semantisk hukommelse: generel ikke-tidslig/rumlige *langtidshukommelse*; respondentens generelt organiserede hukommelse om sprog og verden (se: *semantisk information*).

semantisk information: generel ikke-tidslig/rumlig information om sprog og verden.

semantisk spørgsmål: faktisk-semantisk spørgsmål, holdnings- og kombinationsspørgsmål.

sprogsensitivitet: signifikant forskellige svar og svarfordelinger som følge af moderate transformationer af spørgsmål/spørgsmålskontekst.

teleskopi: episodisk fejlplacering af informationer på tidsaksen.

tilegnelse (af information): respondentens tidligere konstruktion af informationer (hukommelse).

tom plads: spørgsmåls/teksters betydningvidde; en i spørgsmål udtrykt ubestemt relation mellem tekstelementer.

working memory: respondentens evne til i øjeblikket at reproducere sproglige og andre påvirkninger (se: korttidshukommelse).

Bilag II: Projektets problemstillinger og metodologiske tilgange

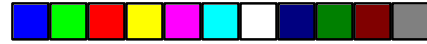
I projektet sondres der mellem *potentielle* og *faktiske måleproblemer*. I projektets første fase fokuseres der på potentielle måleproblemer, mens de to følgende faser afdækker faktiske måleproblemer i danske surveyundersøgelser. Projektets *første fase*, der indledes med *typologisering* af spørgsmål fra danske surveyundersøgelser, omfatter normativ tekstanalyse af udvalgte spørgeskemaer med afsæt i projektets teoretiske forforståelse.

Med afsæt i afdækkede potentielle måleproblemer fokuserer *anden fase* på faktiske måleproblemer og på parametre bestemmende herfor. Erkendelsessigtet er beskrivelse og forståelse af danske respondenters semantisk-kognitive opgaveløsninger. Anden fase har følgende problemstillinger:

- Ved besvarelse af hvilke spørgsmålstyper og i hvilket omfang er respondenters korttidshukommelse årsag til måleproblemer?
- I hvilke spørgsmålstyper og i hvilket omfang er enkeltords semantiske felter årsag til måleproblemer?
- Ved besvarelse af hvilke spørgsmålstyper udfylder respondenter få henholdsvis mange tomme pladser med små henholdsvis store måleproblemer til følge? Hvilke parametre er bestemmende for antallet af tomme pladser i spørgsmål?
- I hvilket omfang besvares episodiske henholdsvis semantiske spørgsmål på grundlag af tilsigtet genskabelsesstrategi? I hvilket omfang afgiver respondenter parat-semantiske henholdsvis ad hoc-semantiske svar på semantiske spørgsmål?
- På hvilke måder og i hvilket omfang varierer måleproblemer med den retrospektive tidshorisonts udstrækning i surveyspørgsmål? Fremkalder spørgsmåls periodeafgrænsninger teleskopi?
- Er emotionel tilegnelse af informationer årsag til måleproblemer ved genskabelse af sådanne informationer?
- I hvilket omfang er fravær af genskabelsesfremmende procedurer i danske surveyundersøgelser årsag til måleproblemer? Ved besvarelse af hvilke spørgsmålstyper og i hvilket omfang hæmmes genskabelse af kognitiv magelighed med måleproblemer til følge?
- Ved besvarelse af hvilke spørgsmålstyper, på hvilke måder og i hvilket omfang er konteksten (spørgsmålsrækkefølgen) årsag til måleproblemer?

I projektets anden fase er fokus på sprogforståelse og hukommelse som årsag til måleproblemer i danske surveyundersøgelser, men viden om måleproblemernes udbredelse tilvejebringes ikke.

Tredje fase sigter derfor mod at afdække omfanget og arten af statistiske svarforskelle blandt voksne danskere som følge af moderate sproglige ændringer og præciseringer af survey-

spørgsmål. I tredje fase er fokus på fire problemstillinger:

- *Hvordan er samspejlet mellem ændringer af spørgsmål og spørgsmålskontekster på den ene side og voksne danske respondents semantisk-kognitive spørgsmåls- og kontekstsensitivitet på den anden?*
- *Er der spørgsmålstyper, hvor moderate sproglige ændringer og præciseringer fremkalder svarforskelle i højere grad end andre?*
- *Er der voksne danske respondenter, som i højere grad end andre er semantisk sensitive over for moderate sproglige ændringer og præciseringer af surveysspørgsmål?*
- *Hvorledes kan de afdækkede svarforskelle fortolkes? I hvilket omfang bidrager den teoretiske for forståelse og projektets første og anden fase til fortolkninger?*

Svarende til de tre faser er der tre metodologiske tilgange. I første fase forstås spørgsmålet som tekst. Idet fokus er på forståelse af danske surveyspørgeskemaer, er fasen *tekstanalytisk*. Den foreløbige afdækning af potentielle måleproblemer sker ved læsning af udvalgte spørgeskemaer. Ved semantisk-kognitiv analyse af spørgeskemaer præciseres problemstillinger og potentielle måleproblemer afdækkes.

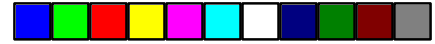
I projektets anden fase forstås informanten som tekst. Det empiriske grundlag er laboratorieinterview med 32 voksne informanter. Informanterne - bosiddende i syv geografiske områder i Danmark - dækker et mangesidigt ikke-patologisk normalområde. Ud over at maksimere informanternes geografiske og urbaniseringsmæssige spredning i Danmark er informanterne forskellige, hvad køn, alder og social baggrund angår (strategisk selektion). Til brug ved gennemførelsen af de 32 interview er der udarbejdet en spørgeskema-prototype. Spørgeskemaet er udviklet med typologisering og tekstanalyse af 43 danske spørgeskemaer som ledetråd. Ingen

spørgsmål er nykonstruerede, men hidrører fra gennemførte danske sociologiske og politologiske surveyundersøgelser.

Hvert interview har to faser, der begge er optaget på bånd og efterfølgende udskrevet (i alt ca. 1.000 sider). I den første interviewfase - gængs surveyinterviewing - besvarer informanten spørgsmål indeholdt i det prototypiske spørgeskema, mens anden interviewfase er laboratorielignende. Den anden interviewfase er *retrospektive tænke højt-interview*, hvor informanten gør rede for, hvorledes pågældende forstod spørgsmål og derpå genskabte informationer. Tænke højt-interviewene understøttes af informantens parafrasering af spørgsmål (omformulering med egne ord), af *verbal probing* (mundtlige sproglige vink) og af *confidence ratings* (egenoplevelse af svarsikkerhed). Endelig omfatter proceduren genbesvarelse af de fleste spørgsmål i det prototypiske spørgeskema. Graden af overensstemmelse mellem første- og andengangs svar bidrager til afdækning af i hvilket omfang, det laboratorielignende interview bevirker ændret reception eller ændret genskabelse af informationer.

Informanternes dobbeltsvar og de 32 interview er det empiriske analysegrundlag. For hver problemstilling er analysen såvel beskrivende som forstående. Sprogforståelse og genskabelse beskrives ved identifikationsanalyse (tekstanalytisk genkendelse af teoretiske begreber), hvorefter beskrivelsen ved *kohærensanalyse* (tekstanalytisk afdækning af sammenhænge mellem teoretiske begreber) udløser analytisk forståelse. Identifikations- og kohærensanalysens bestræbelse er *generaliserende* overskridelse af de 32 informanter.

Beskrivelse er identifikation af teoretiske begreber og af disse begrebers udbredelse i de 32 interview. For hver pro-

blemstilling er tekstsegmenter tildelt *koder* i overensstemmelse med en på forhånd udarbejdet kodeliste. Til sikring af kodepålidelighed er der både testet for *inter-* og *intrapå*lidelighed. Via af-dækning af begrebslige sammenhænge - kohærens - er *forståelse* analyse på et mere sofistikeret niveau. Analysen omfatter udforskning af sammenhænge mellem begreber på tværs af problemstillinger.

Endelig afdækkes også spørgsmålstyper med dertil knyttede forskellige måleproblemer. Identifikations- og kohærensanalyse er ikke to separate analysefaser, men sammenflettes. De informantoverskridende generaliseringer har teoretisk forankring og er - med en term lånt fra Popper - *empirisk befastede*. Via kontrolleret erfaring og sandsynliggjort viden er den opnåede erkendelse *probabilistisk*, men ikke bestyrket i betydningen verificeret eller endegyldigt sikker.

I projektets tredje fase beskrives og fortolkes *respondenten som tal* (se: Olsen, 1997). Grundlaget er et *split sample*-eksperiment, hvor omtrent 2.000 respondenter har besvaret to versioner af samme postspørgeskema. *Split sample*-eksperimentet udpeger voksne danskere som *population*. Populationen er danske statsborgere i alderen 20-79 år, født og bosiddende i Danmark. Følgelig er fokus på voksne danskere i almindelighed. Der er fra populationen udtrukket to stikprøver omfattende 1.514 henholdsvis 1.512 personer. Udtrækningen er gennemført ved tilfældig, ikke-stratificeret udvælgelse.

Med sigte på fravær af interviewer-effekter er *split sample*-eksperimentet gennemført ved anvendelse af postspørgeskemaer. Med afsæt i anden projektfases prototypiske spørgeskema er der udarbejdet to versioner af samme spørgeskema. Med enkelte undtagelser

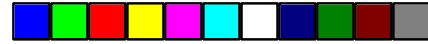
rummer *version A* spørgsmål identiske med spørgsmålene i det prototypiske spørgeskema. Også *version B* tager afsæt i det prototypiske spørgeskema, men ved tilvirkningen er erfaringerne fra projektets anden kvalitative fase inddraget. B-spørgsmålene er ændret på én eller flere måder: Substitution af enkeltord, grammatisk-semantiske spørgsmålsændringer, ændring af svarkategorier, tilføjelse af *probes* samt ændringer af spørgsmålsrækkefølge. I foråret 1996 indkom der besvarelser fra i alt 1.921 respondenter (63 pct). Opnåelsesprocenten er lidt højere i A- end i B-stikprøven. Det relativt store bortfald er imidlertid ikke truende for eksperimentet, da overensstemmelse mellem A- og B-respondenterne er vigtigere end repræsentativitet i relation til populationen.

Note

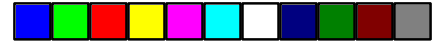
1. Fra projektet er tidligere offentliggjort to bøger (Olsen, 1995; Olsen, 1998) og en artikel (Olsen, 1997).

Litteratur

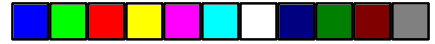
- Anderson, J.R. 1990: *Cognitive Psychology and Its Implications*. New York: Freeman.
- Alba, J.W. & Hasher, L. 1983: "Is Memory Schematic?". *Psychological Bulletin*. Vol. 93, No. 2.
- Alwin, D.F. 1991: "Research on Survey Quality". *Sociological Methods & Research*. Vol. 20, No.2.
- Alwin, D.F. 1977: "Making Errors in Surveys". *Sociological Methods & Research*. Vol. 6, No. 2.
- Alwin, D.F. & Krosnick, J.A. 1991: "The Reliability of Survey Attitude Measurement". *Sociological Methods & Research*. Vol. 20, No.1.
- Baddeley, A. 1990: *Human Memory. Theory and Practice*. Boston & London: Allyn and Bacon.

- Blair, E. & Burton, S. 1987: "Cognitive Processes Used by Survey Respondents to Answer Behavioral Frequency Questions". *Journal of Consumer Research*. Vol. 14.
- Bower, G.H. et al. 1979: "Scripts in Memory for Text". *Cognitive Psychology*. Vol. 11.
- Bradburn, N.M. & Sudman, S. 1989: *Polls & Surveys: Understanding What They Tell Us*. San Francisco: Jossey-Bass Publishers.
- Bradburn, N.M. & Sudman, S. 1979: *Improving Interview Method and Questionnaire Design*. San Francisco: Jossey-Bass Publishers.
- Burton, S. & Blair, E. 1991: "Task Conditions, Response Formulation Processes, and Response Accuracy for Behavioral Frequency Questions". *Public Opinion Quarterly*. Vol. 55.
- Caron, J. 1992: *An Introduction to Psycholinguistics*. New York: Harvester Wheatsheaf.
- Cassirer, P. 1977: *Studier över ordförståelse*. Göteborg: Universitetsforlaget.
- Converse, J.M. & Presser, S. 1986: *Survey Questions: Handcrafting the Standardized Questionnaire*. Beverly Hills: Sage Publications.
- Dijkstra, N. & van der Zouwen, J. (eds.) 1982: *Response Behaviour in the Survey Interview*. London: Academic Press.
- Eysenck, M.W. 1993: *Principles of Cognitive Psychology*. Hove & Hillsdale: Lawrence Erlbaum Associates Publ.
- Fienberg, S.E. et al. 1985: "Cognitive Aspects of Health Surveys for Public Information and Policy". *Health and Society*. Vol. 63, No. 3.
- Fienberg, S.E. et al. 1985: "Cognitive Aspects of Health Survey Methodology: An Overview". *Health & Society*. Vol 63, No. 3.
- Fienberg, S.E. & Tanur, J.M. 1989: "Combining Cognitive and Statistical Approaches to Survey Design". *Science*. Vol 243.
- Foddy, W. 1994: *Constructing Questions for Interviewing and Questionnaires*. Cambridge.
- Fowler, F.J. 1992: "How Unclear Terms Affect Survey Data". *Public Opinion Quarterly*. Vol. 56, Summer, No. 2.
- Fowler, F.J. 1993: *Survey Research Methods*. London: Allyn and Bacon.
- Fowler, F.J. & Mangione, T.W. 1991: *Standardized Survey Interviewing*. Newbury Park, California: Sage Publications.
- Gordon, W.T. 1992: *Semantics: A Bibliography, 1986-1991*. London: The Scarecrow Press, Inc..
- Groves, R.M. 1989: *Survey Errors and Survey Costs*. New York: Springer-Verlag.
- Hippler, H-J. et al. (eds.) 1987: *Social Information Processing and Survey Methodology*. New York: Springer-Verlag.
- Jabine, T.B. et al. (eds.) 1984: *Cognitive Aspects of Survey Methodology: Building a Bridge Between Disciplines*. Washington.
- Jobe, J.B. & Mingay, D.J. 1989: "Cognitive Research Improves Questionnaires". *American Journal of Public Health*. Vol. 79, No. 8.
- Jobe, J.B. & Mingay, D.J. 1991: "Cognition and Survey Measurement". *Applied Cognitive Psychology*. Vol. 5.
- Jobe, J.B. et al. 1993: "Contributions of Survey Research to the Understanding of Memory". *Applied Cognitive Psychology*. Vol. 7
- Krosnick, J.A. & Alwin, D.F. 1987: "An Evaluation of a Cognitive Theory of Response Order Effects in Survey Measurement". *Public Opinion Quarterly*. Vol. 51, No. 2.
- Krosnick, J.A. 1991: "Response Strategies for Coping with the Cognitive Demands of Attitude Measures in

- Surveys". *Applied Cognitive Psychology*. Vol 5, No. 2.
- Larsen, S.F. et al. 1994: *Time in Autobiographical Memory*. Aarhus: Århus Universitet.
- Larsen, S.F. & Hermann, J. 1974: "Social status and language comprehension". *Scandinavian Journal of Psychology*. Vol. 15.
- Lessler, J.T. 1987: *Use of Laboratory Methods and Cognitive Science for the Design and Testing of Questionnaires*. Stockholm: Statistiska Centralbyrån.
- Lessler, J.T. et al. 1989: "Questionnaire Design in the Cognitive Research Laboratory". *Vital and Health Statistics*. Series 6, No. 1.
- Lessler, J.T. & Sirken, M.G. 1985: "Laboratory-Based Research on the Cognitive Aspects of Survey Methodology". *Milbank Memorial Fund Quarterly*. Vol. 63, No. 3.
- Luria, A.R. 1984: *Sprog og bevidsthed*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Mikkelsen, J.F. 1989: "Pragmatisk receptionsteori". I: Højbjerg, L. (1989), *Reception af levende billeder*. København: Akademisk Forlag.
- Mikkelsen, J.F. & Steffensen, B. 1987: "Tekst og læser". *Kritik*. Vol. 20, No. 78.
- Mikkelsen, J.F. & Steffensen, B. 1992: *Hvad er receptionsteori?* Roskilde. Upubliceret.
- Olsen, H. 1995: *Tallenes talende tavshed. En kundskabsrejse om sprog og hukommelse i surveyundersøgelser*. Rapport 95:1. København: Socialforskningsinstituttet.
- Olsen, H. 1997: „Tal taler ikke uden ord. Et metodeeksperiment om danske respondenters sprogsensitivitet i politologiske og sociologiske surveyundersøgelser“. *Politica*. 29. årg., 3.
- Olsen, H. 1998: *Tallenes talende tavshed. Måleproblemer i surveyundersøgelser*. København: Akademisk Forlag.
- Ottati, V.C. et al. 1989: "Cognitive and Affective Bases of Opinion Survey Responses". *Journal of Personality and Social Psychology*. Vol. 57.
- Prideaux, G.D. 1984: *Psycholinguistics: The Experimental Study of Language*. London: Crown Helm.
- Rasinski, K.A. 1989: "The Effect of Question Wording on Public Support for Government Spending". *Public Opinion Quarterly* nr. 53.
- Rosch, E. & Lloyd, B.B. (eds.) 1978: *Cognition and Categorization*. New York: Lawrence Erlbaum Associates, Publ.
- Schuman, H. & Presser, S. 1977: "Question Wording as an Independent Variable in Survey Analysis". *Sociological Methods and Research*. Vol. 6, 2.
- Schuman, H. & Presser, S. 1981: *Questions and Answers in Attitude Surveys*. New York: Academic Press.
- Schuman, H. et al. 1981: "Context Effects on Survey Responses to Questions About Abortion". *Public Opinion Quarterly*. Vol. 45.
- Schwarz, N. & Sudman, S. (eds.) 1992: *Context Effects in Social and Psychological Research*. New York: Springer-Verlag.
- Sudman, S. & Bradburn, N.M. 1982. *Asking Questions: A Practical Guide to Questionnaire Design*. San Francisco: Jossey-Bass Publ.
- Tanur, J. 1987: "Some Cognitive Aspects of Surveys". *Journal of Official Statistics*. Vol. 3, No. 4.
- Tanur, J.M. (ed.) 1992: *Questions about Questions*. New York: Russel Sage Foundation.
- Tourangeau, R. & Rasinski, K.A. 1988: "Cognitive Processes Underlying Context Effects in Attitude Measurement". *Psychological Bulletin*. Vol. 103.

Tourangeau, R. et al. 1991: "Measuring Happiness in Surveys: A Test of the Subtraction Hypothesis". *Public Opinion Quarterly*. Vol. 55.
Willis, G.B. et al. 1991: "The Use of Verbal Report Methods in the Develop-

ment and Testing of Survey Questionnaires". *Applied Cognitive Psychology*. Vol 5, No. 3.
Zinkernagel, P. 1988: *Virkelighed*. København: Munksgaard.

